

בס"ד

שיעור הגר"א עוזר שליט"א ראש ישיבת אתרי

המתקיים בבית הכנסת "מאור ישראל", בראנד 18, הר נוף

בענין:

מצות תשובה

- תרט -

נמסר בש"ק פ' ניצבים ה'תשע"ט

בש"ק הקרובה פ' וילך לא יתקיים שיעור. לגבי שבת הבאה תבוא הודעה

בנפרד

השיעור לעילוי נשמת:

אמי מורתי מרת רבקה ע"ה בת ר' אריה זצ"ל הכ"מ

ר' שלמה ב"ר בן ציון זצ"ל

ר' שמואל יצחק ב"ר דוד זצ"ל

בברכת שבת שלום

המארגנים

תשובה ויודי

בירור שיטת הרמב"ם במצות התשובה

א 'כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאה היא וממך ולא רחקה היא וגו' כי קרוב אליך הדבר מאד בפניך ובלבבך לעשותו. הרמב"ן בפירושו התורה הסיק ש'המצוה הזאת' היא מצות התשובה האמורה מקודם; 'ושבת עד ה' אלקיך' וגו' 'ואתה תשוב ושמעת בקול ה' וגו' [שאם הכוונה על כלל התורה והמצוות, היה לו לאמר 'כל המצוה' ככתוב 'כל המצוה אשר אנכי מצוך היום']. וזהו טעם 'בפניך ובלבבך לעשותו' - שיתוודו את עוונם ועוון אבותם בפניהם וישבו בלבם אל ה' ויקבלו עליהם היום התורה לעשותה לדורות. הרי לדעתו התשובה מצות עשה היא מן הכתוב 'ושבת עד ה'א ושמעת בקלו' וגו'.

ואולם הרמב"ם כתב (בראש הלכות תשובה) 'כל מצות שבתורה בין עשה בין לא תעשה, אם עבר אדם על אחת מהן בין בזדון בין בשגגה, כשיעשה תשובה וישבו מחטאו חייב להתודות לפני האל-ל ברוך הוא שנאמר איש או אשה כי יעשו וגו' והתודו את חטאתם אשר עשו - זה ויודי דברים. ויודי זה מצות עשה'. מלשונו 'כשיעשה תשובה וישבו מחטאו חייב להתודות' דקדק במנחת חינוך (ססד) שלדעת הרמב"ם התשובה עצמה אינה מצוה חיובית, אלא גדר המצוה הוא שכשבא אדם לעשות תשובה לכפר על חטאו, כך יעשנה - יתודה בדברים וכו'. ודומה זו למצות גירושין שאינה חיובית אלא שאם בא לגרש, מצוה עליו שיעשה זאת כסדר האמור בפרשה. [וכיוצא בזה דין נחלות שמנאו הרמב"ם כמצות עשה במנין המצוות, הגם שהנחלה נעשית מאליה בלא מעשה ובלא דעת ורצון מצד האדם - רק גדר 'מצוה' הנמנית לפי הרמב"ם, הוא הניהוג בענין האמור בפרשה, כלומר לעשות כסדר שציוותה תורה בעשיית אותו דבר]. אף כאן מצות התשובה עניינה ניהוג בסדר מסויים בעת שעושה תשובה, אבל התשובה עצמה איננה מצוה חיובית.

[עוד הוסיף המנ"ח שגם אם לא עשה כסדר האמור ולא קיים מצות התשובה כדינה אין זה מעכב אלא לענין שלא נתכפרו חטאיו, אך להיכלל בגדר 'צדיק', אם אך הרהר בתשובה על חטאיו הריהו בגדר 'צדיק', וכדתיא (בקדושין מט:): המקדש את האשה על מנת שאני צדיק, אפילו רשע אמור מקודשת שמה הרהר תשובה בדעתו, הגם שלא התודה בפיו אלא הרהר בלבד^א].

ונראה שחידוש זה קשה להולמו בדברי הרמב"ם. ראשית, ממה

^א לפי"א אם אמר ע"מ שעשיתי תשובה או שאני בעל תשובה אינה מקודשת. [וע' גם בחלקת מחוקק לח סקמ"ד שאף שראויים הגוילה בידו ולא מקרי בעל תשובה עד שישליך השרץ מידו, מ"מ כיון שהסכים בדעתו להשיב נקרא גם כן צדיק]. אך נראה שיש מקום לומר שוידוי-פה אינו מעכב בעיקר התשובה, וכדכתיב 'ולבבו יבין ושב ורפא לו'. וכן כתב הר"צ בתקנת השבין ס' ט. וגם האילם מתכפר על חטאיו הגם שאין בו וידוי דברים]. ו"ל שעל כן אין מברכים על הוידוי כיון שעיקר התשובה בלב ואילו וידוי הפה אינו מעכב, ועל מצוות שבלב לא תקנו ברכה. ולכאן יש להוכיח כן לגבי וידוי הקרבן שוידוי-פה אינו מעכב הכפרה, ממה שכתב הרמב"ם (שגגות ג), שאין הקרבן מכפר למי שאינו מאמין בכפרתו וכשיחזור מבעייתו צריך להביא קרבנו. משמע, האם מאמין, אף שלא התודה - מכפר, דהא אם לא מאמין בכפרה ודאי אין כאן וידוי, ואם הוידוי מעכב היה לו להשמיענו רבותא שאפילו מאמין כל שלא התודה בפה לא כיפר.

שכתב 'חייב להתודות' נראה בפרוטו שגם התשובה מחוייבת, שאין מסתבר שהתשובה עצמה רשות ואילו הוידוי הבא בעקבותיה מחוייב. ועוד, לשון הרמב"ם בפתיחה להלכות תשובה היא: 'מצות עשה אחת, והוא שישבו החוטא מחטאו לפני ה' והתודה' - משמע שהתשובה עצמה עם הוידוי היא המצוה. ועוד קשה מדברי הרמב"ם המפורשים (שם בה"ז) 'יום הכפורים הוא זמן תשובה לכל, ליחיד ולרבים, והוא קץ מחילה וסליחה לישראל. לפיכך חייבים הכל לעשות תשובה ולהתודות ביוהכ"פ'. הרי שהתשובה ביוהכ"פ היא חיוב. ואין לומר שתשובת יוהכ"פ מצוה לעצמה היא - כפי שאכן נקט רבנו יונה (שערי תשובה ב, יד. וע' להלן) - שהרי הרמב"ם מנה מצות עשה אחת בהלכות תשובה, ועל כרחך שתשובת יוהכ"פ נכללת לדעתו במצות התשובה. וא"כ משמע שמצות התשובה מצוה שבחיוב היא.

ומה שכתב לשון חיוב רק ביום הכפורים, כוונתו לסיים זמן לחיוב זה, בהיותו קץ מחילה וסליחה לישראל, שעל כן מי שנשתהה בתשובתו עד יוהכ"פ עדיין לא ביטל מצות התשובה, ורק כשהגיע יוהכ"פ ולא שב, עבר על מצוותו [וכמפורש בחינוך]. וזהו שכתב הרמב"ם שהוא זמן תשובה לכל והוא קץ מחילה וסליחה, ולפיכך חייבים הכל לעשות תשובה ולהתודות ביוהכ"פ. כלומר חיוב מוחלט בלא דחייה. עכ"פ שמענו מדברי הרמב"ם שהתשובה עצמה מחוייבת.

על כן נראה שהמחזור בזה כדברי המשך-חכמה פרשת וילך (לא, יז), עפי"ד הרמב"ם להלן (ב, ב), 'ומה היא התשובה? - הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו, ויגמור בלבו שלא יעשה עוד... וכן יתנחם על שעבר... ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם... וצריך להתודות בשפתיו ולומר עניינות אלו שגמר בלבו'. הרי כלל ארבעה יסודות בתשובה: עזיבת החטא, קבלה לעתיד, חרטה, ווידוי דברים. והנה עזיבת החטא אינה מצוה מיוחדת שהרי כבר עומד ומצווה שלא לחטוא, וממילא מחוייב הוא לפרוש מן החטא. ואם כן עיקרה של מצות התשובה היא הקבלה לעתיד והחרטה שבלב והוידוי שבפה. והרי פירש הרמב"ם שגדר הוידוי הוא לומר עניינות אלו שגמר בלבו. הוה אומר, הוידוי הוא הביטוי המעשי של התשובה על כל חלקיה, שאומר בפיו את החטא ומביע את חרטתו עליו ואת קבלתו לעתיד. אם כן הרי מובן הלשון 'כשיעשה תשובה וישבו מחטאו' - זהו שלב עזיבת החטא המחוייב אף בלא מצות התשובה - 'חייב להתודות' - להשלים את שאר החלקים המחוייבים ממצות התשובה, דהיינו החרטה והקבלה לעתיד שבגמירות הלב ואמירתם בפיו בוידוי. ואין זה סותר למה שהגדיר בכותרתו מצות עשה שישבו ויתודה - כי בעצם היינו הך, שהרי הוידוי הוא הביטוי המעשי של התשובה. וכ"כ בקרית ספר דהוידוי היינו התשובה.

[ההקבלה בין וידוי שלנו בתפילות יוהכ"פ לוידי כהן גדול]

עוד יש לעמוד על מה שכתב הרמב"ם (בפ"ב ה"ח) 'הוידי שנהגו בו כל ישראל אבל אנחנו חטאנו (כולנו) והוא עיקר הוידי' [ומקורו בגמרא ביומא פז: דשמואל הוה קאים כשהגיע הש"ץ לתבות אלו. ואמרו, שמע מינה עיקר וידוי האי הוא. וכבר פירש הלח"מ דלאו דוקא 'חטאנו' לבד אלא 'חטאנו עוינו פשענו', וכמו שכתב הרמב"ם לעיל מינה. וכבר העירו שלשון 'כולנו' שיבוש הוא, והכוונה ל'וכו']. - כיצד דברים אלו תואמים עם מה שכתב הרמב"ם (בריש פ"א ובפ"ב ה"ב) שענין הוידי ועיקרו הוא 'אנא השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך ועשיתי כך וכך והרי נחמתי ובושתי במעשי ולעולם איני חוזר לדבר זה' - הרי שצריך לומר בפה את חרטתו ואת קבלתו לעתיד [וכן מפורש בספר החינוך, ההולך בשיטת הרמב"ם]. ואילו בוידי יוהכ"פ אינו מזכיר בפיו אלא את החטאים בלבד. וגם לפי נוסח הוידי הארוך שעל פי סדר רב עמרם גאון המסודר באלפ"א בית"א - שהביאו הרמב"ם בסדר התפילה שבסוף ספר אהבה, וכן אנו נוהגים בו - גם שם לא נזכרו כל ענייני התשובה רק בדרך תפילה 'הי רצון מלפניך שלא אחטא עוד'. ועוד, הרי לאו כולי עלמא נהגו בוידי זה בזמן הגאונים והראשונים, וכמו שכתב המאירי בחיבור התשובה שעדיף שלא לאמרו כדי שלא ימצא מתודה על חטאים שלא עבר עליהם [וכבר נאמרו בזה דברים להצדיק הנוסח הארוך. ובספר חסידים (כב תרא) כתב שאף על פי שבעצמו לא חטא בכל, מתודה על חטאי אחרים משום ערבות]. וזהו שדקדק הרמב"ם בלשונו 'הוידי שנהגו בו כל ישראל אבל אנחנו חטאנו' - כי בתוספת דברים שבנוסח הארוך לא נהגו בו כל ישראל תלוי במנהגי המקומות. עכ"פ חזינן שהוידי שנהגו בו ישראל ביוהכ"פ, בדומה לוידי כהן גדול ביוהכ"פ, אין בו כל חלקי התשובה להדיא אלא אמירת החטא. ואמנם כבר כתב בספר יראים (רסג) שוידי שלנו נלמד מוידי כהן גדול והוא תולדה ממנו. וא"כ צריך באור במה שנראה לכאורה ששני סוגי וידוי יש; אחד וידוי של כל אדם הבא עם התשובה, והאחר וידוי יוהכ"פ.

עוד יש לעמוד על נוסח הוידי הארוך הנהוג ביום הכפורים, שאומרים בו 'על חטא שחטאנו לפניך באונס וברצון' - מה עניינו של וידוי על האונס, והלא אונס רחמנא פטריה מעונש, וכמו שפסק הרמ"א (ביו"ד קפ"ד), וכ"ה בפירוש המשניות להרמב"ם סוף יומא, שעל חטא שנזדמן לאדם באונס אינו צריך כפרה, וא"כ מה צורך בוידי על האונס. ועוד, מה עניינו ומהותו

ד ובשם הרמב"ם עצמו מובא (במדבר קדמות ערך 'ודוי' מ"ר סאראנוסי, איא מפי איש מפי הרמב"ם) שהשיב לחסיד אחד שלא רצה להתוודות בסדר הוידי המסודר: אילו ידעת אתה כמה חמורה עבודת ה' יתעלה, וכמה צריך לעבוד את האלקים, היית יודע בודאי שאין כל יום שאין אתה עושה כל האמור בוידי... שהרי מצונו שדהעי"ה נכתב עליו עון אשת איש היתה מגורשת מאוריה, ועון הריגתו אף כי היה אוריה חייב מיתה... אלא לפי שהוא האדם כן משפטו ושאתו. ואף על דבר זה שדברת עתיד אתה ליתן את הדין. עכ"ד.

ה נראה לכאורה שמש"כ הרמב"ם 'אבל אנחנו חטאנו' הוא עיקר הוידי, לא בא לאפוקי החרטה והקבלה לעתיד, שגם הם נכללים בנוסח הקבוע [ומסתבר שאף בנוסח הקצר]: 'סרנו... ולא שוה לנו... ירמ"מ שלא אחטא עוד'. [מה שאומרים זאת בדרך תפילה, נראה כיון שהדברים מסורים לכל הרי אי אפשר שתהא קבלה על כל החטאים עד שיעיד עליו יודע תעלומות שאינו חוזר לחטא לעולם, ונמצינו דוברי שקרים - על כן תיקונו בדרך בקשה]. רק כוונתו כלפי אמירת החטא שהוא עיקר שם וידי כדכתיב 'והתוודו את חטאתם', על זה די בחטאנו'. ונראה שאמירת החרטה והקבלה - לעתיד בפה אינה מעכבת בוידי אלא משום פירוט - יתר למצוה, כי בעצם ההתוודות לפני המקום 'חטאת' משמע ממילא חרטה וקבלה. [כדוגמת מי שפגע בחבירו ומתודה בפניו או מבקש סליחה על חטאו, הרי מובן לשני הצדדים שהוא מתחרט על מעשהו ולא יישנה בו]. דעת, שהרי בנוסח הוידי שבכל יום אחת התפילה, וכן בנוסח הוידי שמוסיפין ב"שמע קולנו ובידי דערב ראש השנה ובידי הגדול של רבנו נסים, אין שם קבלה לעתיד כלל.

ושינוי לשונו ברמזי המצוה ובגוף ההלכות, מובן היטב לפי מה שייסד הגר"ח להבחין בין 'מעשה המצוה' ו'קיום המצוה'; ברמזי המצוות דרך הרמב"ם להגדיר את קיום המצוה ועניינה המכוון, ובגוף ההלכות דרכו לבאר את מעשה המצוה בפועל. וכבר הראנו לדעת דוגמאות רבות לדבר. על כן בפתחה הגדיר הרמב"ם את עיקר קיום המצוה - עשיית התשובה, ואילו בגוף ההלכות ביאר את מעשה המצוה כפי שהוא מפורש בתורה לשיטתו, 'והתודו' - דהיינו וידוי דברים שהוא בעצם הבעה בפה של התשובה, כפי שהמשיך לבאר בדבריו הנ"ל.

נמצינו למדים שמצות התשובה מצוה חיובית היא בין להרמב"ן בין להרמב"ם, אלא שלדעת הרמב"ן מקורה בקרא ד'ושבת', ואילו להרמב"ם ההוא קרא לא בתורת מצוה נאמר אלא כהבטחה ונבואה על העתיד לבוא, וכדברי הרמב"ם עצמו (בפ"ז מהלכות תשובה ה"ה) 'כל הנביאים כולן צוו על התשובה ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה. וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין שנאמר והיה כי יבאו עליך כל הדברים וגו' ושבת עד ה' אלקיך ושב ה' אלקיך וגו' - אבל מקור המצוה הוא מהאמור בפרשת גזל הגר 'והתודו את חטאתם אשר עשו'. [יש ליתן טעם לכך שמזכירים את עוון הגזל בתפילת נעילה 'ותלמדנו ה"א להתודות לפניך על כל עונותינו למען נחלל מעושך ידינו', מלבד הטעם המובא בפוסקים שעוון גזל מקטרג בראש - לפי שמקור הוידי ומצוותו נאמר בפרשת גזל הגר. וזהו 'ותלמדנו להתודות' - בהך קרא ד'והתודו' הנאמר בענין הגזל - 'למען נחלל מעושך ידינו'].

קושיות ודקדוקים בעניני וידוי יום הכפורים

ב) אלא שעדיין יש לעמוד על כמה קושיות ודקדוקים בדברי הרמב"ם ז"ל; מיד לאחר שפירש הרמב"ם בריש הלכות תשובה עניינו של הוידי, ושהוא נצרך לבוא עם כל ה'מכפרים' [בשעת עשיית התשובה המכפרת, בשעת הקרבת הקרבנות למיניהן, בשעת קבלת עונש בית דין, מיתה או מלקות], מביא בהלכה ב' את דין הוידי של כהן גדול ביוהכ"פ: 'שעיר המשתלח, לפי שהוא כפרה על כל ישראל, כהן גדול מתודה עליו על לשון כל ישראל שנאמר והתודה עליו את כל עונות בני ישראל'. ויש לעמוד על טיבו של וידוי זה, אשר לכאורה נראה שאינו זהה עם וידוי פה של כל אדם השב בתשובה, דבידי הכהן הגדול על עוונות בני ישראל, אין שייכת חרטה וקבלה לעתיד שהרי מסתבר שדברים אלו צריכים להעשות באופן אישי כמובן. ועוד, הרי בנוסח המפורש במשנה וברמב"ם (בהלכות עבודת יוהכ"פ) אין זכר לחרטה וקבלה לעתיד בוידי הכה"ג. וא"כ צריך להבין מה עניינו של וידוי זה, ומדוע הביאו הרמב"ם בסמיכות לוידי של כל אדם ואדם בשעת תשובתו.

ב ראה בשיעור ע"ד, ר"ש.

ג ויתכן שמפני כן נכתב בתורה הוידי בחטא זה, שהוא העון המקטרג בראש, וביחוד כשאפסה תקנת ההשבה כבגר שמת. וכן באנשי ניגוה הזכר הגזל ביחוד: 'וישבו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם', ובתנחומא נח אמרו שאין לך חמור בכל האיסורין שבתורה מעונש גזול. [עוד אמרו בעלי המחשבה, שכל עברות שבתורה בכלל הגזל, שנוטל מן העולם הזה דבר האסור לו. על 'חודשי היר"ם (נח) ושפ"א, מכתב מאלהין].

שני ענינים בתשובה; תשובה מהחטא ותשובה לקב"ה

ד) ויסוד שתי הפנים הללו שבוידי, ביטוי התשובה ותפילה, נראה לבארו בהקדם דברי הגרא"ו (בקובץ מאמרים - מאמר על התשובה, ובחדושי אגדות שבסוף קובץ הערות) על פי דברי הרמח"ל (דרך ה' פ"ד) ועוד, ששתי פנים יש בחטא; העבירה על רצון הקב"ה או ההימנעות מקיום רצונו. ועוד, מציאות הרע שנפעל ונוצר במעשה העבירה, אשר פגם וקלקל בעולם וטימטם את הנפש [וכשם שבמצוות קיימים שני החלקים הללו; עשיית רצונו של מקום והציות לציוויו, מלבד עצם מציאות הטוב שעשה ויצר בעולם]. וכנגדן שתי פנים בשכר ועונש; התגמול על עשיית רצון הרב והציות למצוותו, או לחילופין הענשה על המרי - אלו שכר ועונש גמוליים. ועוד יש שכר ועונש 'טבעיים' מהמעשה עצמו, כתולדה המשתלשלת ונסכבת מאליה, אם לטוב או לביש. והנה התשובה, מלבד מה שהיא מועילה מכאן ולהבא לחוטא ששב ממריו ומעתה אינו נענש על המרי הקודם, יש בה חידוש שהיא מועילה להעביר את החטא ולמוחקו כאילו לא היה, שלא יוסבב מאותו מעשה שום מציאות של רע, והגם שהפגם נפעל באדם ובעולם באופן 'טבעי' מהעוון, בכח התשובה להעביר את העוון למפרע.

הרי שהתשובה פועלת 'סליחה ומחילה' שלא ייענש החוטא על מריו. ומלבד זאת היא פועלת 'טהרה והעברת-אשם' ובכך מונעת את ההשחתה הבאה בעקבות החטא שבא לעולם. ובעצם הם הן שתי המשמעויות של המושג 'כפרה'; משמעות נקיון וחיטוי ומשמעות כופר-נפש. וכמו שמצינו ברש"י ורמב"ן (וישלה) על הפסוק 'כי אמר אכפרה פניו, שפרש"י: 'כל כפרה שאצל עון וחטא ואצל פנים, כולן לשון קנוח והעברה הן וכו''. ואילו הרמב"ן פירש שלשון כפרה בלשון הקודש היינו נתינת כופר, פדיון.^ו

ומפורשת הבחנה זו בשערי תשובה (א, ט): 'ואמנם לכל תשובה תמצא סליחה, אך לא תטהר הנפש טוהר שלם להיות העוונות כלא היו, זולתי כאשר יטהר האדם את לבו ויכין את רוחו... וכענין הבגד הצריך כבוס, כי המעט מן הכבוס לא יועיל בו להעביר הגעל ממנו, אך לפי רוב הכבוס יתלבן. וכן כתוב 'הרב כבסני מעוני' וכו''. הנה מפורשת הבחנה זו בדברי רבנו יונה בין 'סליחה' ל'טהרה'.

[תשובה מיראה ותשובה מאהבה]

זלפי דברי הגרא"ו יבוארו דברי הגמרא ביומא (פו. ר') חמא בר' חנינא רמי, כתיב 'שובו בנים שובבים' - דמעיקרא שובבים אתם (רש"י): כשתעשו תשובה מעלה עליכם כאילו תחילת החטא על ידי נערות ושטות ושובבות), וכתב 'ארפא משובותיכם' (משמע מכאן ואילך, כבעל מום שנתרפא שמקצת שמו עליו). לא קשיא, כאן מאהבה כאן מיראה. הרי מבואר בדברי הגמרא שתשובה מאהבה מועילה

ט יש לבאר מאמר ז"ל (בירושלמי מכות ב,ו) שאלו לתורה חוטא מהו עונשו, אמרה להם יביא אשם ויתכפר. שאלו להקב"ה, אמר: יעשה תשובה. - והלא התשובה מפורשת בתורה וא"כ למה היא לא אמרה כן - אלא שלא שמענו בתורה רק התשובה שמכאן ולהבא, אבל לא חידוש זה שהתשובה מבטלת את החטא כאילו לא היה. [ועוד, לא שמענו בתורה אלא שיש מצוה לשוב אבל לא שמענו ענין כפרתה].

של וידי זה, הלא חרטה אינה שייכת על האונס ולא קבלה לעתיד [ויש מפרשים שהכוונה על שהביא את עצמו לכלל אונס, או אונס שאינו גמור].

ואמנם מצינו כגון זה בתורת כהנים (עה"פ 'והתודה את כל עונות בני') גבי וידוי כהן גדול ביום הכפורים, שמתודה גם על האונסין - ומכאן כפי הנראה המקור לוידי דידן דיוהכ"פ על האונס, וכנ"ל מהיראים שוידוי שלנו נלמד מוידוי הכה"ג - אלא שצריך לבאר עניינו של וידוי זה ומה צורך בו.

שתי פנים בוידוי; תשובה ותפילה

ג) והנה מלבד מה שהוידוי הוא אמירה בפה של העניינים שגמר בלבו; החרטה והקבלה לעתיד - כדברי הרמב"ם, מצינו פן נוסף במצות הוידוי, והוא מבואר בספר יראים (תמא), שהחטא יכופר בתחנונים ובקרבן, ואבוהון דכולהו הוא האמור בכהן הגדול, בהטלת הגורלות על השעירים 'וכפר' - בכפרת דברים הכתוב מדבר [שאי אפשר לומר בכפרת דמים, שהרי עדיין לא נשחט הקרבן. יומא לו:]- למדנו שבשעה שיביא קרבן יתודה ויתחנן שימחול לו יוצרנו [וכפר"ח שם]. ותניא (שם לו) מנין שב'אנא', נאמר כאן כפרה ונאמר להלן בחורב כפרה, מה להלן ב'אנא' אף כאן ב'אנא'. וכן בחטאות ואשמות שכתוב בהן 'וכפר', נלמד במה מצינו שתהא כפרת דברים עמהם דיינו וידוי ותחנונים.

ענין נוסף זה מתבאר ברמב"ם בשני מקומות; בספר המצוות (עשה עג) הכליל הרמב"ם להדיא בקשת מחילה בוידוי. וכן ביאר החינוך (שסד) מהותו של הוידוי: 'שיזכיר החטא שעשה בפירוש בפיו ויבקש כפרה עליו, ויאריך בדבר כפי מה שיהיה צחות לשונו'. וכן מובא בדניאל (ט), 'ואתפללה לה' אלקי ואתודה ואמרה אנא ה' וגו' חטאנו ועוינו הרשענו ומרדנו וגו'. וכן מפורש בתפילת שלמה כמה וכמה פעמים, שהתפילה והתחנונים מתלווים עם הוידוי.^ז

ועוד מפורש ברמב"ם לענין וידוי הנאמר על הקרבן (מעשה הקרבנות ספ"ג): 'כיצד מתודה, אומר חטאתי עויתי פשעתי ועשיתי כך וכך וחזרתי בתשובה לפניך, וזו כפרתי' - הרי משמע דלאו היינו הוידוי הבא עם התשובה, שהיא כבר נעשתה מקודם. ועתה הוא מתודה וידוי נוסף שיש בו רק הזכרת החטא והזכרת הכפרה בקרבן. תדע שהוא כן, שהרי בהכרח צריך שישוּב קודם הפרשת הקרבן, שהרי אם באותה שעה עדיין לא שב מחטאו, יתכן שפסול משום 'זבח רשעים תועבה'.^ח

ז ע"ע בתוס' ובחים קח רע"ב וריטב"א קדושין מג. לענין הצרכת מיעוט מחיוב שחטי חוץ בשגגה ואונס.

ח וכו"ב מצינו בעגלה ערופה שהוקנים סומכים ואומרים 'דינו לא שפכו וגו' כפר לעמך ישראל'. הרי שלכל עשיית כפרה מתלווה עמה תפילה עליה. וכן משמע במדרש שוחר טוב (זי) 'אמר הקב"ה בני עד ששערי תפלה פתוחין עשו תשובה'.

ח ע' ובחים יב לענין המיר דת בין ההפרשה להקרבה דנו בו משום דחוי, והיינו משום 'זבח רשעים תועבה' - עתוס' קדושין ז: והרי כלפי אותה עבירה שעליה מביא הקרבן, כתב המשל"מ דהוי בכלל 'זבח רשעים' אפילו אינו מומר לכל התורה. [אם כי יתכן לדחות שהרהר התשובה בלבו וכבר אינו 'רשע' כנ"ל, אבל עדיין לא עשה תשובה בפועל. אלא שמהלשון 'עשיתי תשובה' משמע שכבר מקודם לכן עשה].

ואינו נענה... ועושה מצות וטורפין אותן בפניו... והיום הוא מודבק בשכינה... צועק ונענה מיד... ועושה מצות ומקבלין אותן בנחת ושמחה... ולא עוד אלא שמתאווים להם וכו'.

נמצא אם כן ששתי פנים בתשובה; תשובה מהחטא אל דרך הישר, והיא תשובה מהמרידה ומהסטייה, ומועילה לסליחה ומחילה מהעונש [תשובה מיראה]. ותשובה לה' - המועילה לטהרה ולנקיון ולהתרחקות והסרת המחיצה, כדכתיב 'כי אם עונותיכם היו מבדלים בינכם לבין אלקיכם'.

[תשובת הגויים]

ובמדרש תנחומא (האזינו): 'ובזמן שישראל עושין תשובה - מצוי להם, שנאמר ובקשתם משם את ה'... וכתוב 'ישא ה' פניו אליך'... עושה תשובה - נושא לו פנים. יכול לכל, תלמוד לומר 'אליך' ולא לאומה מעכו"ם. הרי מבואר בדברי התנחומא שלא ניתנה תשובה לגויים. וכבר תמיהו הלא ספר יונה המלמדנו דרך תשובה - באנשי נינוה הוא מדבר שאינם בני ברית. וכבר פירש ר' צדוק הכהן (ע' תקנת השבין), וכן מובא בקיצור בקובץ הערות (סו"י כא), שאמנם יש להם תשובה המצילה ומגנת מכאן ולהבא, אבל תשובה המתקנת את החטא למפרע ומקרבת את החוטא להיותו 'לפני ה' - דבר זה אינו קיים אלא בישראל לבדם.'^{יא}

ישוב הדקדוקים הנ"ל

ונראה ששתי הפנים הנ"ל שבידוי מקבילים הם לשתי הפנים שבתשובה; יש בידוי מעשה התשובה-מהחטא, כלומר אמירה בפה את העניינים שגמר בלבו. וידוי זה בא לסליחה ולמחילה. ויש חלק בידוי שעניינו הוא השיבה לה', לבקש תחנונים על ההיטהרות והכפרה וההתרחקות. וכפי המוסבר, שמלבד מה שהחוטא שב מדרכו הרעה וכבר עלה על דרך המלך, מלכו של עולם, נצרך עדיין לסלק החטא הקודם ולתקן את אשר העוה. ועל זה הוא זועק ומתחנן - לעקור את החטא ואת הטמטום וההסתר הבאים בעקבותיו, ולחזור להיות מרוצה לפני ה'. וכן מפורש בשערי תשובה שם (א, מב), שלענין זה באר העיקר הט"ז מעיקרי התשובה שהוא התפילה.

[וידי יום הכפורים]

(ה) והנה רבנו יונה מנה מצות תשובה ביוה"כ כמצוה לעצמה. וכבר עמד בספר המאיר לעולם, מאי נפקא מינה בכך, ומה תוספת יש בה על מצות התשובה שבכל עת.

וביומא (פו) נחלקו תנאים האם עבירות שהתודה עליהן יום הכפורים זה חוזר ומתודה עליהן יום הכפורים אחר, אם לאו. וקיי"ל (רמב"ם פ"א מהל' תשובה; או"ח תרו"ד) כרבי אליעזר

למפרע ואילו תשובה מיראה מועילה רק מכאן ולהבא. ועוד איתא התם שבתשובה מיראה הזדונות נעשות לו לשגגות ובתשובה מאהבה - זדונות נעשות זכויות. ובאור הענין על פי הנ"ל, שהשב מיראה היא התשובה מהחטא והמרי אל דרך הישר, כעבד הירא מאדונו ונכנס תחת עולו. תשובה זו אינה מתקנת למפרע את החטא, אלא החוטא מקבל עליו עול אדונו מכאן ואילך ובכך הוא ניצל מעונש, אבל עדיין הקלקול שנעשה נעשה. זה ענין 'שגגות' לעומת ה'זדונות' - מציאות חטא בלא פריקת עול מכוונת. לא כן השב מאהבה פועל למפרע שהזדונות נעשות זכויות - כלומר שהעוון והזוהמא נזדככו. [ועוד יש בזה תוספת על הקודם, שנעשה כ'זכות'. וכפי שמובא בספרי המחשבה לבאר ענין זה. ואכ"מ].

והנה מצינו פירוש שלישי למושג 'כפרה' - פיוס וריצוי (כמבואר ברש"י (סוף שירת האזינו) עה"פ 'וכפר אדמתו עמו' - לשון רצוי ופיוס כמו 'אכפרה פניו'. ובאור הענין כי אכן בחלק התשובה של הטהרה גופא הנ"ל ישנם שני חלקים, והם שני צדדים של מטבע אחד; האחד - הנקיון והעברת הזוהמא כנוכח, והשני - הפיוס וההתרחקות להיות שוב רצוי ומקובל לפני ה', והא בהא תליא, שהרי זוהמת החטא מרחיקה ומבדילה את האדם מה' כדכתיב 'עוונותיכם היו מבדלים בינכם לבין אלקיכם' ואחר נקיון הזוהמא שוב יש מקום גם לפיוס וריצוי להקביל פני המלך.

ומבואר הדבר בשערי תשובה לרבנו יונה (א, מב) וז"ל: 'ועוד יתפלל בעל התשובה אל השם, למחות כעב פשעיו וכענן חטאותיו (הוא חלק הנקיון והעברת הלכלוך), ושיחפוץ בו וירצהו ויעתר לו כאשר אם לא חטא (והיינו התשובה המתקנת למפרע כאילו לא חטא, זהו חלק הריצוי והפיוס)... כי יתכן להיות העוון נסלח ונפדה מן היסורין ומכל גזירה (היינו חלק התשובה של הסליחה והמחילה על העונש הגמולי) ואין לשם חפץ בו ומנחה לא ירצה מידו. ותאות הצדיקים מן ההצלחות להפק רצון מהשם ושיחפוץ בהם.

נמצינו למדים שהמושג 'תשובה', מלבד המשמעות הפשוטה של שיבה מדרך הרשע אל דרך טובה [שהיא התשובה מיראה, המועילה מכאן ולהבא], יש במשמעה שיבה אל ה', להיות קרוב אליו ודבוק בו [היא הבחינה הנוספת של טהרה וקינוח החטא המפריד והמטמטם].

וכדברי הרמב"ם (בפ"ז מהלכות תשובה): 'ואל ידמה אדם בעל תשובה שהוא מרוחק ממעלת הצדיקים מפני העונות והחטאות שעשה, אין הדבר כן אלא אהוב ונחמד הוא לפני הבורא כאילו לא חטא מעולם, ולא עוד אלא ששכרו הרבה שהרי טעם טעם החטא ופירש ממנו וכבש יצרו... גדולה תשובה שמקרכת את האדם לשכינה שנאמר שובה ישראל עד ה' אלקיך... אמש היה זה שנאווי לפני המקום, משוקץ ומרוחק ותועבה, והיום הוא אהוב ונחמד קרוב וידיד... אמש היה זה מובדל מה' אלקי ישראל שנאמר עונותיכם היו מבדילים בינכם ולבין אלקיכם, צועק

^{יא} ע' נתיבות עולם למהר"ל נתיב התשובה ג; בעש"ט עה"ת תצא ז; חדושי הרי"ם לעשי"ת; תקנת השבין; מש"ח הפטרת וילך ד"ה יומא; נאות דשא ח"ב עמ' כה - מבעל שם משמואל; מכתב מאליהו ח"ב עמ' 88; עלי שור ח"ב עמ' תפג.

תשובה, שאם כן כיצד מתודים עליו זקני שבט אחר שלא חטאו כלל, אלא הודוי הזה הוא דין מדיני הקרבת הקרבן.

ונראה שלא רק בקרבנות ציבור הדברים אמורים, אלא אף וידוי דקרבת יחיד, אין עניינו משום מצות התשובה גרידא ועזיבת החטא דרכו, שהרי התשובה כבר נעשתה קודם ההפרשה כנ"ל, וכמשמעות הלשון בוידוי שעל הקרבן 'ועשיתי תשובה'. אלא עיקרו של וידוי זה שייך לחלק הכפרה השלמה והטהרה מזוהמת החטא. ועל כן אין בוידוי זה הזכרת חלקי התשובה כלל אלא הזכרת החטא והזכרת כפרתו בקרבן [ותפילה על כך¹].

והדברים מתבארים מתוך דברי הגר"א בפירושו לשיר השירים (א,ז), שכתב 'אף ערשינו רעננה - רצונו לומר, כי עתה אף שהקב"ה מקבלו בתשובה מכל מקום העון עצמו אינו נמחק, וזאת היתה מעלה גדולה בבנין הבית מכח הקרבנות שלא נשאר שום רושם כלל מהעונות'. הרי שכפרת הקרבנות [עם הוידוי הנאמר עמהם] עניינה מחיקת רושם העון מכל וכל. ונראה שמקור דבריו מבואר בסוגיא בזבחים (ז): דאיתא התם אמר רבא עולה דורון היא. היכי דמי, אי דליכא תשובה, 'זבח רשעים תועבה', ואי דאיכא תשובה התניא עבר על מצות עשה ושב, לא זו משם עד שמוחלים לו - אלא ש"מ דורון הוא. תניא נמי הכי א"ר שמעון, חטאת למה באה לפני עולה, לפרקליט שנכנס, ריצה פרקליט נכנס דורון אחריו. ופרש"י שהעולה אינה באה לכפר על עשה כפרה ממש אלא אחר שכיפרה התשובה על העשה היא באה להקבלת פנים, כאדם שסרח במלך וריצהו ע"י פרקליטין וכשבא להקביל פניו מביא דורון בידו. הרי להדיא שכפרת הקרבן באה לאחרי התשובה. וא"כ נראה שאף הוידוי הבא עם הקרבן, עניינו לצורך הריצוי שבדורון. ואף בקרבן חטאת - לצורך הכפרה השלמה שהקרבן פועל, לחטא ולהתם את הנפש מחטאה.

וכן אתה אומר בוידוי של המומתין שהזכיר הרמב"ם באותה הלכה, אשר מקורו גם כן מהאי קרא ד'זהתודו את עונם' [כפי שנדרש בפירוט בספרי זוטא על כל החטאים שבתורה, ומובא ברמב"ם בספר המצוות (עשה עג). וכן סידור דבריו בריש הלכות תשובה], גם שם אין הוידוי כולל כל עניני התשובה [והלא אין שייך שם ענין קבלה לעתיד כמובן], וכמו שכתב הרמב"ם (סנהדרין יג, א) 'אם אינו יודע להתודות אומרים לו אמור תהא מיתתי כפרה על כל עונותי'. [וכן בוידוי דעכן, שהוא מקור הך דינא, לא נאמר אלא 'חטאתי לה' אלקי ישראל וכזאת וכזאת עשיתי וגו'] - אלא עניינו של וידוי זה הוא בקשה ותחנונים על הכפרה השלימה במיתתו.

[סדר הדברים]

(ז) הרי למדנו שתי פנים בתשובה; השיבה מהחטא, היא תשובה של 'פרקליט', ובאה לסליחה ומחילה. והשיבה אל הקב"ה,

¹ ב' ע' במאירי יומא לו: שאף וידוי על הקרבן נאמר ב'אנא'. אם כי הרמב"ם לא פירש כן, שאינו מפורש בגמרא.

בן יעקב שחזור ומתודה, שנאמר 'וחטאתי נגדי תמיד'. ויש לשאול מדוע הוזכר ענין זה ביוהכ"פ דוקא ולא אמרו בכל וידויים דעלמא, עבירות שהתודה עליהם בוידוי זה חוזר ומתודה עליהן בכל עת שמתודה.

ונראה שלענין המחילה דמכאן ולהבא אין סברא לחזור ולהתודות על אותו חטא, שהרי כבר נמחל לו ולא חזר לאיוולתו [וכשם שאין צריך לחזור ולפייס את חברו על חטא שפייסו ביוהכ"פ אחד]. אלא טעם הדבר הוא מפני נקיון החטא וטהרתו, שאינו דומה נקיון של פעם אחת לנקיון חוזר ונשנה.

ואם כן נראה שאמנם לא בכל עת שמתודה על חטאיו צריך לחזור ולהתודות על חטאים ישנים, רק בוידוי שעניינו תחנונים על הטהרה והנקיון, חוזר ומתודה משום הרביית הכיבוס כנ"ל. על כן הלכה זו נאמרה בייחוד בוידוי יום הכיפורים כי עיקר עניינו של היום הוא ההיטהרות והשיבה אל ה', ככתוב 'לפני ה' תטהרו' - היינו טהרה מהעוונות המבדילים בינו ובין ה'. וכלפי ענין זה באה מצות הוידוי שעיקרו תפילה ותחנונים. על כן מצד בחינה זו יש להרבות בריצוי גם על חטאים קודמים. וא"כ זהו יחודה של מצות התשובה והוידוי דיוהכ"פ שמנאה רבנו יונה במצוה לעצמה - שיש בה ענין טהרה וריצוי מלבד השיבה מהחטא.

והרי מקור הלכה זו הוא מהכתוב 'וחטאתי נגדי תמיד' כאמור. ותחילתו של מקרא זה הוא 'הרב כבסני מעוני ומחטאתי טהרני'. כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד'. הרי לפנינו שיסוד הענין שחוזר ומתודה על אותן עוונות ('וחטאתי נגדי תמיד'), הוא משום מעלת הריבוי בכיבוס הנפש מהעון ('הרב כבסני') וטהרתה ('ומחטאתי טהרני'), וכדברי רבנו יונה הנ"ל (א,ט) שהרביית הוידוי בתחנונים שייך לפן הטהרה אעפ"י שכבר נסלח לו ונמחל בוידוי אחד. וכיו"ב כתב רבנו יונה במקום אחר (ד,כא), שאין להזכיר העבירות הקודמות בפרט שהרי כבר נתודה עליהן וקיים מצות וידוי, אכן כל הימים יתפלל גם על העוונות הקודמות ככלל. והרי זה מכון עם כל האמור.

ומוטעם בזה מה שיוהכ"פ ניתן לישראל בלבד [שלא כראש השנה שהוא יום דין לכל באי עולם] - כי הוא יום של ריצוי וטהרה והעברת העון, שזהו ענין המיוחד לישראל בלבד כאמור, וכדכתיב 'לכפר עליכם'.

וזהו שאומרים בנוסח תפילות יום הכפורים 'מחול לעוונותינו... מחה והעבר פשעינו' וכן 'מלך מוחל וסולח.. ומעביר אשמותינו' - הם הם שני הענינים האמורים; מחילה על המרי ועל הסטיה מדרך הישר אל דרך רעה. ומלבד זאת, מחיית החטא והעברתו כמו לא היה מעולם. וזהו ענין הכפרה וההיטהרות, וכדתנן 'לפני מי אתם מיטהרים ומי מטהר אתכם' וכו'.

[וידוי שעל הקרבן; וידוי היוצאים ליהרג]

(ו) והנה כתב הגר"ז (בזבחים מא) שממה שמצינו שזקני בית דין יכולים להביא פר העלם דבר על שבט אחר שחטא, ולסמוך עליו ולהתודות, מוכח שהוידוי שבקרבנות ציבור אינו וידוי של

עדת בני ישראל בדברי ריצוי ותחנונים כנ"ל. ואמנם יש מפרשים קרא ד'כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם' דקאי על הכהן הגדול המכפר על העם בוודיו ובעשיית השעיר. ומובן היטב לפי זה מה שהיה מכוון לגמור את השם כנגד המברכים ואומר להם 'תטהרו' - כי הוא המטהר את עוון העם בתפילתו וריצויו.

[וידוי על חטאים פרטיים וידי על המכלול; וידוי על האונס]

ומוטעם בזה הכתוב 'והתודה עליו את כל עונות בני ישראל וגו'', דהנה הפרש נוסף יש בין שני הפנים של הוידוי; הוידוי שעניינו תשובה מהחטא, מתייחס לחטאים מסויימים, ויתכן שישב מחטא אחד ויתודה עליו ואינו שב מחטא אחר, ואולם הוידוי שעניינו שיבה אל ה', אינו בא לחצאין, שהרי אפילו חטא אחד מעכב ומבדיל בין האדם לאלקיו [וכדתנן 'מה מקוה מטהר את הטמאים וכו' והרי אפילו שיערה אחת בחוץ לא עלתה לו טבילה כידוע]. וזהו שנאמר 'והתודה עליו את כל עונות בני ישראל ואת כל פשעיהם לכל חטאתם', כלומר וידוי על 'כל עונות' מכלול^{טז}. וזהו הטעם שמתודה הכהן הגדול גם על האונסין, כפי שדרשו בתו"כ מהך קרא ד'כל עונות' - כי אמנם אין באונס מרידה ופריקת עול ואין שם חיוב עונש וכופר, וגם אין שייכות בו חרטה וקבלה לעתיד, אבל מצד עצם מציאות החטא ופעולתו, הרי סוף סוף נעשה בעולם קלקול ודבר רע, על כן יש מקום וצורך בתפילה על העברת החטא ומחיקתו מצד עצם מציאותו בעולם.

וכן וידוי יוהכ"פ שלנו, גדרו הוא כוידוי כהן גדול על עונות בני ישראל, וכמו שכתב היראים שוידוי שלנו תולדה הוא מוידוי כהן גדול ונלמד ממנו. ועל כן עיקרו של וידוי זה בתפילה ותחנונים על כפרת העוון. ומזה הטעם מתוודים אנו גם על החטאים באונס כברצון, מהטעם האמור.

ועל כן ביום הכפורים אנו אומרים מוסיפים לשון 'כפרה' מלבד 'סליחה' ו'מחילה' האמורה בכל ימות השנה בתפילה, שבכל השנה עיקר הדגש הוא על 'סליחת' החטא ו'מחילת' המרי, וכפירוש רבנו אברהם בן הגר"א 'סלח לנו אבינו כי חטאנו' - 'סליחה' על העדר מילוי רצון האב [ד'חטא' לשון חסרון כמו 'קולע באבן אל השערה ולא יחטיא', והחסרון קיים גם בשוגג והרי חטא לשון שגגה הוא, וזהו פגם בעבודת הבן השוקד על המילוי המלא של 'רצון האב']; 'מחל לנו מלכנו כי פשענו' -

יד ויש להעיר ששעיר המשתלח מכפר על הקלות אפילו לא עשה תשובה (כמוש"כ הרמב"ם בהל' תשובה א, ב). ונראה באור הענין [והלא וידוי הכהן אינו מהוה תחליף לתשובה כנ"ל], שע"י היכללות היחיד עם הכלל, מתכפר לו עם הציבור אעפ"י שהוא כפרט לא שב, כי הציבור כולו כנוף אחד בכפרת השעיר. ועל כן דוקא על הקלות שאין בהן כרת, דאלו בעבירות שיש בהן כרת הרי נזרת היחיד מעמו ואין לו חיבור עמהם בכפרתם. על כן לאלו לא סגי בלא תשובה פרטית שלו.

טו מדברי הראשונים בשבועות יג (ערמב"ן וריטב"א) נראה שכפרת היום יכולה להיות לחצאין, רק על חטאים ששב עליהם ולא על אלו שלא שב. וצ"ל דבחינות ומדרגות שונות יש בכפרה. נראה לפי הנ"ל שהדברים אמורים גם ביחס לוידי שעל הקרבנות. ובוה א"ש לשון הרמב"ם (מעה"ק ג, טו) המורה שעל כל קרבן שמביא מתודה 'חטאתי עויתי ופשעתי', ודלא כדברי המנ"ח (שסד, ה) שבחטאת מתודה על עוון חטאת בלבד (כ"כ באבי עזרי ריש הל' תשובה. וכתב שם שכ"ה בכל וידוי דברים, גם כשמתודה על השוגג צריך להזכיר עון ופשע כי אפשר שגם בחטא שגגה מעורב שמץ של זדון ומרד). ולפי האמור א"ש, כי וידוי שעל הקרבן עניינו ריצוי וטהרה, על כן מתודה אז על כלל העבירות. [ואף בשלמים שאינם באים על חטא, יש שנראה מדבריהם שמתוודים. ערש"י תענית כג. ומרהש"א ועוד - והיינו לפי שיש בה ריצוי. ומאידך בעולות דעכו"ם אין סמיכה ויודיו. וזה תואם עם מה שכתבו האחרונים שאין הקרבן מרצה עליהם אלא הם המביאים בלבד. ומוסבר הדבר לפי הנ"ל, כי אין בחינת ריצוי והעברת עוון לעכו"ם].

עניינה 'דורון' וריצוי ובאה לכפרה ולטהרה. וצריך הפרקליט להיכנס תחילה ורק לאחריו יש מקום להבאת דורון, כדברי הגמרא. הרי שהתשובה מהחטא והמרי נצרכת לבוא תחילה, ועליה מתבססת השיבה לקב"ה וההיטהרות.

בכך מתבארים היטב דברי הרמב"ם (תשובה ב, ג): כל המתודה בדברים ולא גמר בלבו לעזוב - הרי זה דומה לטובל ושרץ בידו (ומקורו בגמרא תענית טז). ויש לתמוה הלא כיון שכל תכנו של הוידוי הוא להוציא בפיו את מה שגמר בלבו כמוש"כ הרמב"ם לעיל מיניה, אם כן כשלא גמר בלבו אין זה וידוי כלל, ומדוע דומה זה לטובל והרי אמירת דברים בעלמא הם ואין זה 'וידוי' כל עיקר - אך לפי האמור יש לפרש שמדובר באדם שלא עזב את דרכו הרעה ולא שב כדבעי, ומכל מקום חפץ הוא בכפרת העוון ועל כך הוא מתודה ומתחנן - על זה נאמר שהוא אמנם כ'טובל' [שזהו חלק הטהרה שבוידוי כאמור, כדוגמת טבילה המטהרת] אבל 'שרץ בידו' - שהרי עדיין אוחו הוא בעונו ולא עזבו לגמרי. הלכך לא עלתה לו טבילה^{יז}, שאי אפשר להיטהר מן החטא ולבקש כפרה אם עדיין לא שב ממנו באמת, בחרטה ובקבלה לעתיד.

ומובן בזה חילוק לשונות הרמב"ם, שבפ"א (ה"א) כתב בנוסח הוידוי 'אנא' - לשון תפילה. ובפרק ב (ה"ב) אינו מזכיר זאת - כי בפ"א מדבר בוידוי של תחנונים וריצוי וכמו שהביא שם לדוגמא את וידוי הכהן הגדול, ואילו בפרק ב עניינו בוידוי של השיבה מהחטא, כפי שפותח שם 'ומה היא התשובה, הוא שיעזוב החוטא חטאו וכו''. [ויבוארו בהבנה זו דקדוקים נוספים בדברי הרמב"ם, וחילוקי הלשונות שבין פרק א לפרק ב. ואין פנאי להאריך כעת].

גם מובן בזה מה שדרשו בספרי-זוטא (המובא בספר המצוות הנ"ל) 'דבר אל בני ישראל והתודו. ועדיין אין משמע ודוי אלא בארץ, מנין אף בגלות ת"ל והתודו את עונם ואת עון אבותם'. ותימה מה צריך ריבוי על חובת הגוף שהיא נוהגת אף בחו"ל. ועוד הלא עיקר התשובה נאמרה בהיותם בארץ אויביהם (כמו שתמה המנ"ח) - אך אמנם לענין השיבה מדרך החטא אל דרך הישר, ודאי לא עלה על הדעת שאינה בחו"ל, רק השיבה אל ה' להיות עומד לפניו וקרוב אליו, כלפי זה סלקא דעתין שהיא שייכת רק במקום השראת שכינה, במקום הקרבנות, שהרי הן פרשתא מדברת בהבאת אשם גזילות, קמ"ל שגם החלק הזה שבתשובה שייך גם בחו"ל. וכן כתב החינוך (שסד) שהייתי אומר שאין הוידוי אלא בארץ 'כי שם עיקר הכפרה ושם הקרבנות ועיקר הכל בה'. היינו הטעם הנ"ל.

באור גדר וידוי יום הכפורים לאור כל האמור

ח מכל האמור עד כה מבואר שוידוי כהן גדול ביוהכ"פ, עיקרו הוא בפן הזה של ריצוי ובקשה על הטהרה, שהרי עזיבת החטא והחרטה והקבלה-לעתיד, הוא תפקידו ועניינו של החוטא בעצמו, ואילו הכהן הגדול המתודה ב'אנא', הוא זה המכפר על

בקשת 'מחילה' על מרי 'ציווי' המלך. [ו'פשע' היינו מרד, והוא פגם בעבודת העבד המוזהר שלא לעבור על 'ציווי המלך']. אלו הם שני הגדרים שנתבארו לעיל: מרי הציווי שעיקרו במזיד ופשע [ועליו בקשת ה'מחילה' - כגדר מחילת חוב - על העונש הגמולי], וחסרון הטוב במציאות בהעדר מילוי רצון האב [ועליו בקשת ה'סליחה' כהשלמת ותיקון החסרון], ואילו ביום הכפורים אנו מרבים תפילה על הכפרה במובן של ריצוי ופיסוס והתקרבות, במדרגת 'לפני ה' תטהרו'.

ומובן לפי זה מדוע תקנו אמירת הוידוי דיום הכפורים בצמוד לתפילה, או בתוכה ממש - בחזרת הש"ץ. דבר שאינו קיים בשאר מצוות היום שבמועדות, כלולב ומצה [מלבד מצות שופר בראש השנה, מטעם המיוחד שם] - כי אמנם הוידוי הבא כתשובה אין מקומו בתפילה דוקא, אבל עיקרו של וידוי יום הכפורים הוא התפילה והתחנונים על הכפרה כאמור, להיותו נרצה וקרוב לה', ועל כן מקומו של וידוי זה הוא דוקא בתפילה כשעומד לפני ה'. והוא הטעם שאין מודגשות להדיא בנוסח הוידוי החרטה והקבלה לעתיד אלא הזכרת החטאים ובקשת כפרה עליהם^{טז}.

ואמנם, ודאי חיוב גמור הוא להתודות בפיו ביוהכ"פ ולפרש החרטה והקבלה לעתיד - כמפורש ברמב"ם ובחינוך הנ"ל, אלא שחלק זה של הוידוי אין בו קפידי להעשות בתוך התפילה דוקא, אלא יכול לבוא קודם התפילה ובין התפילות^{טז}, אבל עיקר הוידוי שתקנוהו בתפילה הוא הוידוי הבא לאחר עשיית

^{טז} ואף שלא הזכיר הרמב"ם בהלכות ענין התפילה ובקשת תחנונים, אבל כתב כמה פעמים שהוידוי נעשה לפני ה' ובלשון נוכח. הרי שאין הוידוי דבר שבין האדם לעצמו [כענין החרטה והקבלה בלב], אלא עומד לפני מי שחטא כנגדו ומתודה מולו. ועל כן נתקן להאמר עם התפילה בעמדו לפני ה'. וכן חוייג בעלמא שמקום הוידוי הוא בתפילה - שעל כן תיקנו תפילה בלחש שלא לבייש עוברי עבירה המתוודים בתפילתם [כדאמרינן בסוטה לב:]. ומאיך מצינו תשובה הקודמת לתפילה, כדפירש הערוך ('חל') על הא דאמרינן ספ"ד דברכות כמה ישהה בין תפילה לתפלה... כדי שתתחולל דעתו עליו - לחלות פני צורו שימחול לו על כל פשעיו. ונראה שהם הן שתי הפנים של הוידוי, א. עשיית תשובה למחילת חטאים קודם התפילה, שאין לבוא לפני המלך בלבוש שק, בעודו מלוכלך בחטא. ב. חילוי ותחנונים על מחילת העון. וזהו עיקר במהות התפילה [שעל כן תקנהו להאמר בלחש, בגלל הוידוי שבה], כענין קרבן הבא לרצות ולכפר. [וע"ע כוורי גה].

^{יז} ושמו יש לבאר בכך את שיטת הרמב"ן שצריך להתוודות וידוי נוסף בכניסת היום.

^{יח} שיעור נו, ג. ע"ש.

התשובה מהחטא על כל חלקיה, שהרי עניינו הוא תפילה והרביית תחנונים על הכפרה וההיטהרות כאמור. ואמנם יכול אדם להכליל בתוך תפילתו גם את הוידוי של עשיית התשובה, ואז הוא צריך לומר בפיו את החרטה והקבלה-לעתיד, כפי שנוהגים רבים וכן ראוי לעשות, וכמובא בשם הגריש"א זצ"ל ויבלטו"א הגר"ח"ק - שעכ"פ יש לומר בפה החרטה והקבלה-לעתיד באחת מתפילות היום, אבל כפי האמור לא זהו עיקר התקנה דוידוי בתפילה. והנה המאירי (בחיבור התשובה) כתב שבאמרו את הוידוי יחשוב בלבו שמתחרט ומקבל על עצמו שלא יחטא עוד - והלא צריך להוציא עניינים אלו בפה כדברי הרמב"ם - אלא ודאי כדאמרו, אמירת עניינים אלו צריכה להעשות קודם התפילה, אבל עיקר הוידוי שבתפילה הוא לבקשת הכפרה, רק שהנוהגים להוסיף בתוך התפילה להדיא גם חרטה וקבלה לעתיד, מאחר ולא עשו זאת מקודם לכן - שפיר דמי כאמור.

['שומע כעונה' בוידוי]

טז בזה יובן דבר נוסף, דהנה נחלקו הגאונים אודות וידוי הש"ץ בחזרת התפילה, האם הציבור מתודה עמו ביחד או שומע ושותק. דעת השו"ע (תרו"ג) שהציבור עומד ושומע, ואילו הרמ"א כתב שחוזרים ומתודים עם הש"ץ. וביארנו במקום אחר^{יז} דעת הרמ"א, שאין שייך לומר בוידוי 'שומע כעונה' כיון שהוידוי עניינו הוצאה בפה של העניינים שגמר בלבו, ואין זה אמירת נוסח בעלמא, וכל כהאי גוונא לא שייך בו 'שומע כעונה'. והרי כל ענין הוידוי הוא הבעה אישית של החוטא וחרטתו, וחרטתו של זה האומר אינה חרטתו של חברו השומע - ומה אם כן סברת השו"ע. אך לפי האמור יש לומר שהואיל ועיקר עניינו של וידוי יוהכ"פ הוא התפילה והבקשה על הכפרה והטהרה, שפיר שייך כלפי חלק זה דין 'שומע כעונה'.

שתי פנים הללו מתקיימות בסדר הזה דוקא, אבל קיום השני

בלא הראשון דומה לבא להיטהר בטבילה ושרץ בידו. (ז)

משום הפן השני של הידוי, נובעת ההלכה לחזור ולהתודות

ביוהכ"פ על העוון שהתודה עליו ביוכ"פ אחר - להרבות

ב'כיבוס' והיטהרות. (ה)

בצד זה של הידוי, שייך לומר [לדעת השו"ע] 'שומע כעונה'

בידוי. משא"כ וידוי המביע את חרדת הלב ותשובתו,

צריך שיצא מפי השב דוקא. (ט)

ד נראה שוידוי כהן גדול ביום הכפורים, וכן הידוי הנאמר על

הקרבת, עיקרם הוא בפן השני של הידוי; תפילה ותחנונים

על הטהרה מהעוון.

וכן תקנת רז"ל להתודות בתפילות יום הכפורים, שייכת לחלק

הזה שבידוי, שעניינו תפילה ותחנונים להיטהר ולהעביר

החטא. ואילו הבעת התשובה על חלקיה, מן הדין היא נעשית גם

קודם התפילה ובין התפילות.

מטעם זה מתודים אף על עבירות שבאונס, כי אעפ"י שאין

אדם נענש על האונס אבל זקוק להעברת החטא

והיטהרות ממנו. (הח)

עיקרי דברים

א נראה שהתשובה מצוה חיובית היא אף לדעת הרמב"ם כמו

להרמב"ן, אלא שלהרמב"ן מקורה בקרא ד'ושבת' ואילו

להרמב"ם מקרא זה נאמר כהבטחה ולא כמצוה, ולשיטתו מקור

המצוה הוא ב'התודו את חטאתם', שוידוי-פה הוא הביטוי

המעשי של התשובה, אשר בו מוציא האדם בפיו את חטאו ואת

תשובתו שבלב. (א)

ב שתי פנים בתשובה (כמבואר בספרים); א) השיבה מדרך החטא

והמרי, אל דרך טובה. תשובה זו פועלת סליחה מכאן ולהבא,

שמצלת את החוטא מעונשו. ב) ההיטהרות מהעוון ומהפגם הבא

בעקבותיו. זוהי השיבה אל הקב"ה להיות קרוב אליו ונרצה לו.

תשובה זו פועלת למפרע לבטל את העוון כלא היה. היא תשובה

מאהבה. ונתחדשה בישראל ולא באומות העולם. (ד)

ג כנגד שתי פנים אלו שבתשובה, ישנם בידוי שתי פנים; א)

הבעת התשובה בפה על חלקיה; החרטה והקבלה לעתיד. ב)

תפילה ותחנונים על הכפרה והריצוי. (גד)

